

Ander Berrojalbiz

HERETIKOZ, SORGINEZ, ELURZURIZ

GIZARTEA EZIN DA ULERTU GIZAKIAREN PARTE MAGIKO SOBRENATURAL HORI GABE

Akelarre saiakera argitaratu zuen 2021ean, eta, iaz, berriz, perla urregorritzko bat: *Elurzuriren hiru heriotzak*. Grimm anaien ipuin ezaguna berridatzi zuen, eskuizkriburik zaharrena abiapuntu harturik, Grezia zaharreraino joanez, eta Elurzuriren istorioko zenbait elementuri jarraipen eginez denboran zehar. Harrigarritzko bidaia magikoa...

 MIEL. A. ELUSTONDO ZALDI ERO / ARGIA CC BY-SA

Liburu ederra *Elurzuriren hiru heriotzak*, baita harako *Herejeen alaba* hura ere. Irakurlearen gozagarri, ez bata ez bestea hutsetik sortuak.

Herejeen alaba, beste liburu bat eginen ari nintzela bururatu zitzaidan, *Los herejes de Amboto: 'Luteranos' en el año 1500*. Zenbait aurkikuntza egin nituen, eta haien arrastoa segitzea hartu nuen gogoan. *Akelarre* lantzen nengoela, berriz, *Elurzuriren hiru heriotzak* idazteko ideia piztu zitzaidan, sagar pozoituaren hariari tiraka. Horrela etorri ziren bi liburuok, beste zerbait ikertzen ari nintzela azaldu-tako datuei segika. Baina ez pentsatu zerbait ikertzea aukeratzen dudana ba-

koitzean liburua ateratzen dela! Bartzuetan bai, besteetan ez, baina kasu guztietan, lehenago ez nekien zerbait ikasten dut.

Lan txiki ederrak egiteko, zenbat lan handi egin behar den, nabari dute zure lanek. Izozmendiaren punta erakusten duzu...

Baliteke. *Akelarre* idazteko, sorginen kontrako prozesuak eta prozesuak irakurri nituen, sinesmen magikoei buruzko dokumentu pilo bat ere bai, Pirinioetakoak, Alpeetakoak... Sorginkeria prozesuen hastapenekin lotuta dagoen guztia ez, baina gehiena bai, irakurri nuen. Eta han eta hemen irakurtzen ari nintzela, sorginkeriaz-

ko objektu edo elementuarekin egin nuen topo: sagarra. Eta, orduan, sagarraren arrastoaren bila hasi nintzen, eta jabetu nintzen Pirinioetan protagonismo handia daukala. Eta sagar horri segitu nion.

Sagarra da protagonista?

Ez, liburuko atalik garrantzizkoena ere ez, baina sagarrak seinlatu zidan Elurzuriren bidea. Istoria denok ezagutzen dugu, baina gogoan dut Durango-ko bibliotekara etorri, eta Elurzuriren ipuinaren edizio bat hartu nuela: sagarraren eszenaren bila hasi nintzen, irakurri nuen, baina, orduan, Grimm anaiek eszena hori benetan nola idatzi zuten jakin nahi izan nuen, eta pozoiz-

Ander Berrojalbiz

Etxebarria

DURANGO, 1983

Musikaren Historia irakasle Durangoko Bartolome Ertzilla kontserbatorioan, Khantoria taldeko biolin-jole eta sortzaile da. Hala ere, ikerketa du maite, hainbat ordu ematen dizkio dokumentu historikoak irakurtzeari, haietatik tiraka gehiago ikertzeari, eta denak bere baitan egosi ondoren, idazteari. Era horretan ditu argitaratuak zenbait liburu bitxi: *Los herejes de Ambotol. 'Luteranos' en el año 1500* (Pamiela, 2016), *Herejeen alaba* (Pamiela, 2017), *Akelarre. Historias nocturnas en los albores de la gran caza de brujas* (Pamiela, 2021), eta iazko *Elurzuriren hiru heriotzak* (Pamiela, 2022), adibidez.

tutako orrazia aipatzen zutela ikusi nuen. Laster konturatu nintzen Grimm anaiek kontaktzen zutena ez zetorrela bat Erdi Aroko magiaren eta pozoiairen logikarekin. Apustu egin nion neure buruari, esanez: "Orrazi pozoitu hori ez zegoen istorioan!"

Zergatik ez?

Orrazia elementu magiko bat delako, eta pozoia, berriz, gero, oso gero ere, baten batek gehitutako elementua. Eta, horrekin batera, sagarrari begiratu nion: Grimm anaiei bertsioan Elurzurik sagarra jaten du, hiltzen da, kristalezko hilkutxan sartzen dute, printzea agertzen da, hilkutxa bere jauregira eramatea erabakitzen du, morroiek estropezu egiten dute, Elurzuriri sagar zatia eztairitik ateratzen zaio, eta berriro bizirik da Elurzuri! Eta prozesu hori ere magiari zor zaio, ez pozoia. "Hori ere aldatu egin zuten Grimm anaiek, pozoiairen logikatik kanpo dago hori! Hau ondo aztertu behar dut!", esan nion neure buruari.

Elurzuriren ipuinaren bertsio zaharrenaren bila hasi zinen...

Grimm anaiei lehenengo bertsioa begiratzea hartu nuen gogotan, eta alemanez. Eta lehen bertsio horren bila ari nintzela, iturri zaharrago bat ere bazela irakurri nuen, eskuizkribu bat. Argitaratuta zegoen liburu batean, Alemanian, baina oso garesti zen hemendik hara eskatu eta handik hona bidaltzea, eta hango lagun baten bidez lortu nuen. Etxean jaso zuen, eta bisitan joan gintzaizkion batean eskuratu nuen liburua. Ipuinaren 1810eko bertsioa irakurri, eta hantxe orrazia, baina pozoirik ez. 1812ko bertsioan, orrazia pozoituta. Bestalde, eskuizkribuak amaiera zorionsuaren bi aldaera jasotzen dituela ikusi nuen; baina horietan bietan, Elurzuri magia bidez berpizten da. Bertsio primitiboan, ondo funtzionatzen zuen ipuinaren logikak. Gero, jakin nuen beste izkribu zaharrago bat ere bazela, 1808koa, eta hura ere bilatu nuen.

Detektibe lana, inondik ere.

Batean eta bestean begiratu beharra dago, eta asko irakurri. Esate baterako, nire lehen liburua Durangoko herejeen inguruko ikerketa izan zen, herriko heretikoen kontrako azken epaiketa, 1500ekoa. Gaiari buruz ga-

rai hartan idatzita zegoena irakurriz hasi nintzen, eta konturatu nintzen zenbait gertakari eta zenbait iturri, ez zeudela behar bezain aztertuta. Susmoz irakurtzen dut ia dena, errezeloz eta alerta, ez dut irakurketa pasiborik egiten... Eta, Durangoko 1500eko epaiketa horretaz irakurtzen ari nintzela, berdin, zer ikerturik bazegoela konturatu nintzen.

Eta nondik jo zenuen orduan?

XVI. mendeko dokumentu bat ba omen zen epaiketa hartaz, baina ez zen agertzen, eta harexen bila hasi nintzen. Eta Durangoko [José Angel Orobiourrutia] artxibozainarekin hitz egin -ordukoarekin, ze orain artxibozainik ez daukagu, eta hori ere ikaragarria da ezer ikertu nahi duenarentzat-, batari eta beste teari galdetu, han eta hemen begiratu, eta, azkenean, biblioteca pribatu batean aurkitu nuen dokumentua: agiri zaharren liburu batean zegoen. Dokumentu haren arrastoek, berriz, beste agiri baten aipura eraman ninduten, eta bigarren dokumentu hori Espainiako Biblioteka Nazionalean aurkitu nuen, Madrilan. Detektibe lana, bai. Oso interesgarria da, jendea ere ezagutzen duzu, laguntzen dizute, eta aurkitzen dituzu gauza gehiago.

Zenbat ikasten da bidean?

Asko! Dokumentazioa bilatu eta analizatu egin behar da, gero dator idaztea. Esate baterako, Durangoko herejeei buruz, eta sorginkerari buruz, ez nuke esango dena buruz esateko gauza naizela, baina bai agiri asko buruan ditudala. Eta, gero, nahikoa dut mendira joan, ibilian, eta burua hasten da konexioak egiten, gauzak bata besteari lotzeko moduak aurkitzen. Baina, horretarako, buruan eduki behar duzu materiala. Eta menditik etxera heldu, dokumentuak kontsultatu, eta ideia edo hipotesia edo dena delakoa egiaztatu. Ideia bat dudanetik gauzatzen dudana arte ez da denbora asko joaten, baina beti hor dago obsesioa, eta hor dago lana; aldi batzuetan, lan asko, eta beste batzuetan gutxiago. Ni musikaria naiz, bai interpretea, bai irakaslea, baina ez idazlea. Hala ere, gaur egun kulturaren munduan dena, eta ezer ez, da ogibidea: liburua idatzi eta hitzaldiak eta musika emanaldiak sortu dira, eta ikastaroak... hainbat gauza.

AMAIERA ZORIONTSUA

“Eta ikusi nuen Grimm anaiek 1812an argitaratutako bertsioan, kanpoan utzi zutela detaile txiki bat, hiru oharrena, ze nanoek hiru aldiz oharrarazten dute Elurzuri: lehen aldiz engainatu dute Elurzuri, eta nanoek salbatu dute; bigarrenaz ere engainatu dute, eta berriz salbatu dute. Baina eskuizkribu zaharreko bertsioan, nanoek esaten diote Elurzuriri: ‘hirugarren aldiz engainatzen bazaituzte, ezin izango zaitugu lagundu, behin betikoa izango da’. Eta Grimm anaiek kendu egin zuten hori, amaiera zoriontsua hobetsi zuten, eurek nahita”.

Zergatik dute heresiak, akelarreak, sorginkeriak... halako erakarpen indarra?

Uste dut bazterreko pertsonetikiko atrakzioa betiko gauza dela. Nik neuk ere, Durangon herejeak izan zirela jakin nuen orduko, gehiago jakin nahi izan nuen. Azkeneko hamarkadetan, berriz, jakin-mina ez ezik, heresia, akelarre, sorginkeria eta halakoei lotutako moda ere, edo halako zer edo zer, sortu dela esango nuke, eta moda hori zenbait ideologiari eta zenbait gizarte mugimenduri lotuta dagoela ere; feminismoari gehien bat. Sorginkeriari buruzko hainbat liburu argitaratu dira, eta, askok, irakurketa jakin bat egiten dute. Euskal Herrian, berriz, moda hori abertzaletasun jakin bati ere lotuta dagoela esango nuke.

Zugarramurdi aipatzen da beti edo gehienetan...

Ez Zugarramurdi bakarrik. Egia da, Nafarroa Garaia da sorginkeria kasu gehien ageri dituen lurraldea, hantxe gorde dira prozesu gehienak, baina horrek ez du esan nahi gainerako lu-

rraldeetan sorginkeria kasurik izan ez denik. Ezer gutxi ulertuko dugu XIV. mendeko Nafarroa Behera ahazten badugu, esaterako. Nafarroaren Konkistaz gerokoak ditugu Nafarroa

“

XXI. mendeko gizarte honetan anputatuta daukagu gure izaeraren zati bat, Octavio Pazek esan zuenez: magia, poesia eta kontakizuna galdu ditugu”

Garaiko agiriak... Zenbaiten teoriaren arabera, sorginkeria Nafarroa konkistatzeko tresna izan zen, Inkisizioa izan zen bezala.

Esan nahi dut, hortik diskurtso bat sortu zela, eta, gaur egun, etorri dira argitalpenak, etorri da moda, eta etorri da zarata.

Hala ere, jakin-min natural bat badagoela uste dut, ertzetan dabiltzan arketipo eta istorioekiko, magia eta misterioarekiko, eta, bestalde, gabezia bat nabaritzen dugu, gurea zen zer edo zer galdu dugula iruditzen zaigu. Ez naiz sinestuna, sinesmen erlijiosorik ez dut, baina egia da gizartea ezin dela ulertu gizakiaren parte magiko sobrenatural hori gabe.

Zertan dira akelarre hitzaren inguruko ezbaiak? Mikel Azurmendi, Gustav Henningsen, zu zeu...

Txarto ulertu asko daude hitzaren inguruan. Mikel Azurmendik hipotesi bat plazaratu zuen, esanez akelarre

INFANTIZIDIOAK

“Haur jaio berriak beti hil izan dira, azaldu ezina zen fenomeno, eta oraindik ere ez dago azalpen argirik: bat-bateko heriotza du izena, beste gabe. Ez dago lotuta familia pobreaki, ez inoren elikadurari. Orduan, haurraren heriotza azaltzeko esplikazioa behar zuten bizidunek, edo heriotza horrekin bizi ahal izateko azalpena, eta hortik dator espiritu gaiztoei edo sorginei leporatzea heriotza horiek”.

Azken hitza

ZINTZOTASUNA

“Zenbaitek dokumentuek esaten ez dutena esanarazi nahi diete agiriari. 1990ean, Mikel Azurmendik akelarrea asmakuntza bat dela esan zuen garaian, historialariek argitaratuak zituzten Aragoiko eta Kataluniako dokumentuak, akelarrea ez zela asmakuntza erakusten dutenak. Zintzotasuna behar da. Historia hankaz goratu nahi izanez gero, inguruko bizpahiru iturritara jotzea ez da nahikoa”.

hitza bera ez datorrela aker-etik, alquelarre-tik datorrela... Oker ez bana- go, [Fermin] Irigarai medikuak esan zuen toponimo bat bazela Zugarramurdi inguruan, Alkelarre izenekoa, alka belarrarekin lotuta omen zegoe- na. Hortik abiatuta, Azurmendik esa- ten du akelarrea kanpotik ekarritako ideia bat dela, asmakuntza erudito bat, odolez eta suz inposatu zena – eta hau eta hura–, herria zapaltzeko... Esan dut lehen ere, zenbait ideologia- rentzat oso erakargarriak dira argu- dio horiek, oso egokiak zapalduetako herri bat erakusteko. Diskurtsoa pri- meran dator, eta, egia esan, arrakasta

handia izan du. Henningsenek, gai- nera, bat egin zuen diskurtso horre- kin. Mikel Azurmendiren hipotesia bereganatu zuen, nahiz eta matizazio batzuekin, baina argumentazioak au- rrerera egin zuen.

Eta zer diozu zuk?

1595. eta 1610. urteen artean alda- keta bat gertatu zen. Zugarramurdi- n zerbait gertatu zen, sorginen batza- rrei *akelarre* izena ematea, sor- ginen batzarren lekuetako bat izendatzetik sorginen batzarra bera izenda- tzera... Mikel Azurmen- dik eta Henningsenek oso garbi ikusten dute auzia, baina nik ez. Henningsenek garai horretan kokatzen du aldaketa, baina, bestalde, Mikel Azurmendiri esan- go dio ez dagoela frogatuta sorginkeriaren arketipoa kanpotik ekarria dela; elementu batzuk bai, beharbada, baina beste batzuk ez. Nik esatera, hitz horren historia ez dago ondo eginda oraindik.

Zer falta du historia horrek?

Hasteko, Mikel Azurmendiren teoria banalizatu egin da, hitza asmakun- tza dela esaten da, baina hori ez da egia, hitza lehen ere existitzen zelako, kontzeptua dokumentatuta dago, bai euskaraz *aker-larre* bezala, bai okzi- tanieraz, bai katalanez... Pirinio osoan agertzen da; sorginen batzarren lekua- rekin lotutako toponimoa. Eta behin eta berriro esaten badugu *akelarre* hi- tza asmakuntza bat dela, aurreko hori dena galdu egiten dugu. Kontzeptua ezinbestekoa da sorginkeriaren atzean zer dagoen jakin nahi badugu behin-

tzat. Hala ere, niri gehien interesatzen zaidana ez da akelarre hitzaren jato- rria, sorgin ehiza nondik datorren bai- zik. Eta, hor, zenbait mitorekin egiten dugu topo, eta horietako bat da *aker- larre*-ri dagokiona. Nik aurkitutako do- kumentuek frogatzen dute sorginkeria diabolizatu baino lehen ere, 1370. ur- tean, *aker-larre* hitza hortxe agertzen dela, sorginkeria prozesuetan.

**Azkeneko
hamarkadetan,
heresia, akelarre,
sorginkeria eta halakoei
lotutako moda ere
sortu dela esango
nuke"**

Zerk mugitzen zaitu gisa ho- netako gaiak ikertzeraz?

Ez dago nostalgiarik nire lanetan, gure mendebal- de honetako XX. men- deko gizarte honetan, anputatuta daukagu gure izaeraren zati bat, Octavio Pazek esan zuenez. Magia, poesia eta kontakizuna galdu di- tugu... Eta, orduan, zer egin nuen Elurzurirekin? Lehenen- go, saiakera liburua ontzea pentsa- tu nuen, baina gero besterik erabaki nuen, ipuina kontaktzen segitzea, eta Elurzuriren ipuinaren beste bertsio bat egitea. Ez noa esatera, ez defen- ditza, nire bertsioa dela originala –horrek ez du zentzurik, mendeak da- ramatza ipuin horrek gure artean dan- tzan–, ezin da esan lehenengoz nola kontatu zen. Nik, zentzua daukan eta ezagutu behar den bertsioa kontatu nahi izan nuen. Eta erakutsi nahi nuen guretzat fikziozkoak diren elemen- tuak, garai batean bestelako presen- tzia eta pisua zutela, askoz errealagoa, eguneroko bizitzan. Eta hortik etorri zen, ipuinaren hariarekin batera, itu- rriak tartekatzekeo ideia. Eta konpli- katua zen: zelan eman iturrien berri, ipuinaren haria galdu gabe? Ez dakit lortu dudan... ●

